

J/. Catalogue of paintings: foreign schools. Vol. 2. National Museum in Warsaw, Warszawa, 1970, cat. no. 1134.

15. Яшчэ ў 1950 і ў 1970 гг. У Тамкевіч вылучыў меркаванне, што аўтарам партрэта Уладзіслава Вазы з'яўляецца Баргаламей Стробель: Tylicki J. Bartłomiej Strobel: malarz epoki wojny trzydziestoletniej. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2000. T. 2. S. 100.

16. Баргаламей Стробель (Bartholomeus Strobel) (1591, Уроцлаў – 1647/50, Торунь (?)), мастак, звязаны з мастацтвам Сілезіі, з рудальфінскім дваром Прагі, з мастацкай культурай Гданьска. У 1634 Стробель перасяліўся ў Рэч Паспалітую, жыў у Гданьску і Торуні, у 1636 – 1637 гг. працаваў у Вільні. У 1639 г. атрымаў ад Уладзіслава IV званне каралеўскага мастака. Пісаў партрэты, карціны, алтарныя абразы, напрыклад, алтарныя абразы для катэдры ў Пельпліне і Вільні: Tylicki J. Bartłomiej Strobel: malarz epoki wojny trzydziestoletniej. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2000. T. 2.

17. Публікацыя дыяруша і тэстаменту Альбрэхта Станіслава Радзівіла: Radziwill Albrecht Stanislaw. Pamiętnik o dziejach w Polsce; opr. Adam Przybos i Roman Zelewski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980. T. I–III.

18. Skwara M. Radziwiłłowie w polskich drukowanych oracjach pogrebowych. Radziwiłłowie. Obrazy literackie. Biografie. Świadectwa historyczne. Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 2003. S. 125.

19. Regestr szuflad z obrazami ktore Xięże J(ego)M(iło)sc | przeglądał w Królewcu Szuflada № 32 [156] W niey warcabnica (шашачная дошка) od X(ięż)ny Pani Kanclerzyney barzo specialna z kamienmi takiezy roboty – сведчанне таго што ўдава Альбрэхта Станіслава Радзівіла перадала свае каштоўнасці на захаванне Багуславу Радзівілу ў Крулявец, у тым ліку Regestr Obrazow Płociennych ktore Xięże Imsc (Багуслаў Радзівіл) przeglądał z walkow rozwiiając : [487] Xięże Pan Canclerz 1 – Портрэт Альбрэхта Станіслава Радзівіла.: Скепьян А. А. Портреты кн. Радзивиллов в документах XVI–XVII вв. Гісторыка-археалагічны зборнік. 2017. Вып. 32. С. 207–214.

20. Monumenta sarmatarum. Beatae Aeterrutati adscriptorum. Simone Starovolscio...Cracoviae, 1655, P. 531. Надпіс, занатаваны Шыманам Старавольскім, дакладна цытуе лацінскі надпіс на партрэце Крыштофа Радзівіла, што захоўваецца зараз ў зборы НММРБ. У раздзеле, прысвечаным Альцы Шыман Старавольскі прыводзіць імёны, архітэктара, скульптара і мастакоў, якія працавалі над аздабленнем касцёла Св. Тройцы ў Альцы ў 1640 г.: P.524: Ioanis Meliuerna, Melchioris leoplitae lapidum skulptoris, Michaelis Walda – Джавані Маліверна, львоўскі скульптар-рэзчык па камню Мельхіор, Міхаэль Вальда; P. 525: Ioanne Maliverna Itagliano Architecto, Melchiore Almpeli Sculptore. Michaelis Valda Fabro linguario Germano, Joanne Baczkowicz, Stanislawo Marlowic, Gasparo Sangeri artificibus – архітэктар-італьянец Джованні Маліверна, скульптар Мельхіор Альмпелі(?) (Эрленберг?), мастакі Міхаэль Вальда, які гаворыць па-нямецку, Ян Бачовіч, Станіслаў Марловіч, Гаспар Сангеры.

УДК 796.5:7/9:94(477.82-37-21=411.16)

Валентина Надольська

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ СПАДЩИНИ ОЛИКИ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ

У статтці вызначаецца важлівасць уключэння матэрыялаў про жытмедіяльнасць евреїв Олики в інтэрактыўні экспазіцыі музэіў, выкарыстання рiзних форм мемаріальных маркерiв для фiксацыі iх трывалого пражывання у населеному пунктi.

Ключові слова: *евреї, Олика, Волинь, этнокультурний туризм, ностальгійний туризм.*

Valentyna Nadolska. Actualization of the Jewish heritage of Olyka as a component of the development of cultural tourism. *The article defines the importance of Jews's of Olyka life materials in interactive museum expositions, using of various memorial markers forms to fix long-term residence in a Jewish settlement. Attention is paid to the development's prospects of nostalgic tourism and excursions dedicated to the Jews's of Olyka history and culture.*

Key words: *Jews, Olyka, Volyn, ethnocultural tourism, nostalgic tourism.*

Духовний развіток суспільства немажлівый без збережэння, дослiдження, папулярызацыі культурнай спадшчыны. Вона залiшаецца «рiччю в собi», якщo не задiяна у жытцi суспiльства. Культурна спадшчына завжды вписана у конкретне мiсце. Саме культурна спадшчына фармуе почуття мiсця, почуття вiдмiнностi, унiкальностi для кожнай мiсцевай гromады або тэрыторыі. Разом з тым, за умовы iї эфектыўнаго выкарыстання, вона може стати важлiвым чинником паступальнаго развітку рэгіону. У сучасных умовах

це стосується в першу чергу потенціалу культурного туризму. Його різновиди – етнотуризм, духовний/релігійний, ностальгійний та ін. – значною мірою пов’язані з історико-культурною спадщиною, минулим регіону/населеного пункту.

Чималими є можливості розвитку культурного туризму в Олиці, включеній Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. (№ 878) до списку історичних населених місць України. Головними об’єктами, які приїжджають оглянути сюди екскурсанти/туристи, є замок Радзивіллів (1564) – найбільш ранній зразок бастионної оборонної споруди в Україні, комплекс колегіального костелу (1640), Луцька брама (1630), князівський парк, польське кладовище, залишки курганів та валів [5, с. 254].

Однак не менше зацікавлення можуть викликати в екскурсантів туристів й сторінки минулого містечка, пов’язані з проживанням у ньому євреїв. З середини XVII ст. історія Олики тісно переплелася з розвитком єврейської громади. За даними «Єврейської енциклопедії», перша писемна згадка про євреїв у містечку Олика Луцького повіту Волинського воєводства датується 1655 р. У 1765 р. в кагалі Олики та його парафіях налічувалося 646 платників податку [4, ст. 84]. За результатами перепису 1897 р. в Олиці із загальної кількості мешканців 4 210 осіб євреїв вже проживало 2 606 осіб, або 62% [3, ст. 737].

Статистика 1936 р. зафіксувала у містечку таку етнічну структуру населення: євреї – 62%, українці – 23,8%, поляки – 10,7%, інші – 3,5% [16, с. 59]. У цей час, дбаючи про духовні потреби місцевої єврейської громади, в Олиці діяли синагога та 5 молитовних будинків. Чисельно переважаюча вона вносила національні особливості в процеси соціально-економічного, політичного і культурного життя населеного пункту.

Однак Друга світова війна стала часом непоправних втрат для євреїв Олики. Унаслідок бомбардувань 27 червня 1941 р. була знищена практично вся забудова центральної частини Олики, яка належала переважно єврейській громаді – 404 будинки та 326 господарських будівель. 30 червня 1942 р. гітлерівці розстріляли понад 4 тис. осіб єврейського населення містечка. Ще одним актом варварства стало знищення старовинного єврейського кладовища – німецька адміністрація використала кам’яні намогильні пам’ятники для заощування вулиць у центрі Олики [5, с. 258].

Сьогодні в Олиці існує нечисельна єврейська громада. На її кошти на місці старого єврейського кладовища будується нова синагога (євреї шанують пам’ять своїх предків і для них це місце є святиною) [12]. До нашого часу дійшли місце масового розстрілу олицьких євреїв в урочищі Кемпа (не відзначене навіть табличкою), два житлових будинки (пам’ятки місцевого значення), споруджені на початку XX ст. Вони можуть стати важливими маркерами для фіксації тривалого проживання в Олиці євреїв.

Цільовою аудиторією ностальгійного туризму можуть стати в першу чергу євреї – іноземні туристи, екскурсанти – євреї України, а також усі, хто приїде в Олицу оглянути її історичні місця та пам’ятки.

За оцінками експертів, чи не кожна десята туристська поїздка у світі зумовлена насамперед ностальгійними мотивами. Цей феномен порівнюваний з масштабами паломницького та спортивного туризму. У спеціальній туристичній літературі визнається зростаючий внесок ностальгійних подорожей у формування потоків міжнародного туризму [6, с. 46]. Хоча на практиці часто досить складно виділити ностальгійний туризм (*nostalgie tourism*) як самостійний вид туризму, оскільки коло інтересів значної частини мандрівників не обмежується лише цим видом туризму. У багатьох туристів потяг до історичних витоків поєднується з пізнавальними, рекреаційними, діловими чи релігійними мотивами. Разом з тим відмінною рисою ностальгійного туризму можна визнати його чітку орієнтацію на райони/місця безпосереднього проживання мігрантів та їх родичів.

Подорожі до місць свого народження чи народження батьків, відвідування родичів або вивчення певної етнічної групи населення (їхнього життя, особливостей культури, побуту тощо) є хорошим способом дізнатися більше про своє коріння або вивчити історію окремого народу. Користуються сьогодні значною популярністю і «генеалогічні подорожі». Інтерес цільової аудиторії спрямований також на повернення на місце поховань.

Істотний, а нерідко визначальний вплив на перебіг та масштаби ностальгійного туризму у ті чи інші країни (регіони) мають політичні чинники. Так найрізноманітніша за формами та змістом взаємодія з єврейськими громадами, які проживають в інших країнах, традиційно розглядається в Ізраїлі не лише як один із головних напрямів зовнішньої політики, але й як найважливіший чинник стабільного існування єврейської держави.

Звернення до історії представників різних етнічних груп, євреїв зокрема, які упродовж століть проживали на українських теренах, дозволить й українським екскурсантам по іншому подивитися на минуле країни, сприятиме вихованню поваги до різноманітності та мультикультурності.

Тому включення минулого євреїв Олики у нові туристичні/музейні продукти видається важливим напрямом розвитку культурного туризму/екскурсійної діяльності у населеному пункті.

Нагадати про містечко у тому вигляді, в якому воно існувало до середини ХХ ст. можуть допомогти технології доповненої реальності. «Доповнена реальність» – термін, що стосується всіх проєктів, спрямованих на доповнення реальності будь-якими віртуальними елементами. Для створення проєктів доповненої реальності виділяються величезні кошти, втілюють ці проєкти спеціалізовані компанії. На даний момент технологію доповненої реальності можна реалізувати в альтернативному варіанті, набагато економнішому, що не потребує величезних знань програмування – це QR-код. Будь-який бажаючий зможе дізнатися, що за будинок стоїть перед ним, або яка будівля була зруйнована, як виглядала вулиця чи хто мешкав/працював тут, просто наводячи на QR-код фотокамеру свого смартфона. Після цього на екрані смартфона відразу з'явиться текстове віконце з детальною інформацією про цю пам'ятку. Ця нова технологія дає можливість на невеликому зображенні коду розмістити велику кількість інформації, при цьому одним рухом занести цю інформацію на згадку у мобільний телефон і зберегти її.

Важливим недоліком існуючих екскурсій є те, що найчастіше єврейська спадщина Олики не виділяється розробниками в окрему екскурсію, цієї теми лише торкаються, включаючи її в оглядову екскурсію населеним пунктом. Тому для показу всієї спадщини євреїв їхнім нащадкам необхідною є розробка окремого екскурсійного маршруту. Варто включати більш розлогі матеріали про життєдіяльність єврейської громади містечка й в оглядові екскурсії. При розробці маршрутів слід враховувати особливості цільової аудиторії.

Сьогодні більшість потенційних споживачів туристичного продукту об'єктивно зацікавлені в отриманні максимальної кількості інформації, що зумовлює потребу розвитку інформаційного обслуговування.

Державний архів Волинської області володіє великим масивом документів про євреїв Олики [2; 9]. Значна кількість документів може зацікавити туристів/екскурсантів. Цей потенціал варто використовувати шляхом розміщення архівних документів на спеціалізованих сайтах. Деякі сайти, присвячені єврейському минулому, це вже роблять [1; 7; 11; 14]. Однак такий комплекс послуг носить несистемний характер. Тому потрібно працювати над розширенням представництва в мережі інтернет та інтеграції до міжнародних ініціатив, розширення наповнення, унаочнення поданої інформації, над координацією зусиль (необхідною є координація роботи істориків в архівах, виділення грантів на дослідження, наповнення сайтів, взаємодія державних, громадських та туристичних організацій).

Копії документів можуть також доповнити експозицію музею, присвяченого історії Олики. Діючий з 1971 р. в Олиці народний музей, створений ентузіастом, вчителем місцевої школи Петром Жуковським, після його смерті фактично припинив свою діяльність, втраченою виявилася значна частина його фондів [15]. Але включення Олики в туристичні/екскурсійні маршрути з привабленням значно більшої кількості відвідувачів ставить на порядок денний й питання відкриття у населеному пункті нового музею.

З уваги на вимоги, які висувають сьогодні до музею відвідувачі, його створення має базуватися на новітніх підходах та засобах – інтерактивності, інноваційності, мультимедійності та охоплювати усю історію Олики з показом ролі людей різних національностей у розбудові містечка, творенні його слави. Так, в Україні сьогодні інноваційних музеїв одиниці, але саме вони мають стати прикладом для наслідування [8].

Популярною та впливаючою на емоційний стан екскурсантів формою в сучасних умовах є об'єкти зорового ряду історичної тематики – графіті на будинках, бетонних парканах вулиць, живопис на архітектурних спорудах –мурали, вид сучасного мистецтва, стріт-арт. В українських містах можна зустріти й нетипові для стріт-арту зображення. Наприклад, будинок з ретро-фотографіями у Києві – проєкт під назвою «Зазираючи у вікна». Віконні отвори занедбаної пам'ятки історії України стали рамами для ретро-фотографій киян, які були взяті в архівах 1900-х – 1920-х років [13, с. 145]. Вуличне мистецтво служить засобом візуальної ідентичності, а остання тісно пов'язана з територіальним брендінгом. Твори вуличного мистецтва здатні стати універсальною відмичкою, яка розкриває і допомагає зрозуміти багато контекстів. Сучасне вуличне мистецтво розширює спектр екскурсійних розробок, сприяючи розвитку туризму. Створення таких об'єктів можливе в межах проведення фестивалів мистецтва, на комерційній основі, через пожертвування.

Актуалізація історії Олики неможлива й без ушанування пам'яті євреїв, які загинули у роки Другої світової війни. На жаль, державної політики збереження пам'яті про Голокост в Україні шляхом встановлення пам'ятних знаків на місцях масових розстрілів українських євреїв, по суті, немає. Але за підтримки урядових організацій Німеччини реалізується проєкт «Захист та меморіалізація місць масових

поховань євреїв України періоду Другої світової війни», спрямований на пошук і меморіалізацію місць масового вбивства євреїв у часи Другої світової війни на території Східної Європи [10, с. 111]. Включення Олики до цього проекту допомогло б належним чином впорядкувати місце трагедії та відкрити меморіал.

Таким чином, актуалізація єврейської спадщини є важливою складовою розвитку етнокультурного (у першу чергу ностальгійного) туризму в Олиці. Існуючі соціально-культурні практики дозволяють забезпечити збереження, пошанування та популяризацію надбань євреїв міста, сформувані засади для налагодження культурно-гуманітарного діалогу.

Джерела та літератури

1. Асоціація єврейських організацій та общин України. URL: <https://www.vaadua.org/>
2. Государственный архив Волинской области. *Документы по истории и культуре евреев в региональных архивах Украины*: Путеводитель / Науч. ред.-сост. Е. И. Меламед; Рос. гос. гуманитар. ун-т и др. К.: Феникс, 2009. [Т. 1]: Волинская, Житомирская, Ровенская, Черкасская области. 472 с.
3. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. В 16 томах / Под ред. Л. Каценельсона. Санкт-Петербург, 1910. Т. V. 960 ст.
4. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. В 16 томах / Под ред. Л. Каценельсона. Санкт-Петербург, 1912. Т. XII. 960 ст.
5. Жовтянський В. А. Історична Олика та її пам'ятки. *Праці Центру пам'яткознавства*: Зб. наук. пр. 2014. Вип. 25. С. 253–273.
6. Зорин И. В., Квартальнов В. А. Энциклопедия туризма. Справочник. Москва: Финансы и статистика, 2003. 368 с.
7. Мой штетл. Еврейские местечки Украины. URL: <http://myshtetl.org/>
8. Музей Львів стародавній. URL: <https://lvivancient.org/>
9. Надольська В. В. Документи Державного архіву Волинської області як джерело до вивчення історії єврейської громади Олики (кінець XVIII – 30-ті рр. XX ст.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. № 5 (354). Луцьк, 2017. С. 149–154.
10. Надольська В. В. Меморіалізація місць масових поховань євреїв Волині періоду Другої світової війни. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Некрополі краю*. Науковий збірник. Випуск 56. Матеріали LVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції, 25 листопада 2015 року, м. Луцьк. Упоряд. Г. Бондаренко, А. Силюк. Луцьк, 2015. С. 108–112.
11. Об'єднана єврейська община України. URL: <https://jew.org.ua/ukr.html>;
12. Олика: євреї зводять синагогу. URL: <https://kivertsi.rayon.in.ua/news/179164-olika-evreyi-zvodiat-sinagogu-foto>.
13. Онкович А. Д. Медиаобразовательный контекст уличного искусства как формы визуальной коммуникации. *Визуальная коммуникация в социокультурной динамике*: сборник статей II Международной научной конференции (24–25 ноября 2016 г.) / под ред. Н. Ф. Федотовой. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2016. С. 144–149.
14. Проект Объединенной еврейской общины Украины, онлайн-журнал о еврейской жизни и философии. U-Jew! URL: <https://ujew.com.ua/>
15. Філагенко А. Як зазнали й розікрали народний музей. *Волинь-нова*. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/8249-yak-zanapastili-y-rozikrali-narodniy-muzey.html>.
16. Miasta Wolynskie. Luck, 1937. 98 s.

УДК 930.85(477.82–37–21):[796 : 639]

Лариса Понсдельник

МИСЛИВСЬКІ УГІДДЯ РАДЗИВІЛЛІВ – ЯК ТУРИСТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ-ДЕСТИНАЦІЯ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІЙ СПАДЩИНІ ОЛИКИ

Понад 400 років на більшій території теперішнього національного природного парку «Цуманська пуца» (центральна, північна, південна) із селами Сильне, Берестяне, Цумань та іншими населеними пунктами із XVI ст. розташовувалися мисливські угіддя князів Радзивіллів. Загальна площа волинських володінь Радзивіллів сягала 140 тис. га, Полювали на турів, зубрів, лосів, оленів, а також: білок, куниць,